

HEIDEGGERIO PRASMĖS SAMPRATA ARISTOTELIO FILOSOFINĖS MINTIES KONTEKSTE*

Aneta Rostovskytė

Mykolo Romerio universiteto
projektas „Prasmės struktūros“
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius
El. paštas: arostovskyte@gmail.com

Santrauka. Prasmės sąvoka yra sietina su XX a. susiformavusia vadinamąja egzistencializmo kryptimi, kurios pagrindinis svarstymų objektas yra gyvenimo prasmės klausimas. Šio straipsnio tikslas yra pateikti Heideggerio prasmės sampratos analitiką Aristotelio filosofijos kontekste. „Būtyje ir laike“ Heideggeris nurodo, kad jo pagrindinis tikslas yra naujai kelti būties prasmės klausimą tradicinės ontologijos kritikos kontekste. Teigiama, kad svarbiausias ir tradicinės ontologijos turinį geriausiai reprezentuojantis mąstytojas Heideggeriui yra Aristotelis, o Heideggerio egzistencinė prasmės interpretacija yra reakcija bei Aristotelio teleologijos ir etikos kritika.

Pagrindiniai žodžiai: Heideggeris, Aristotelis, prasmė, būtis, teleologija, egzistencija.

Pastaruosius du dešimtmečius Martino Heideggerio filosofija buvo plačiai analizuota Aristotelio minties kontekste (Bowler 2008; Brogan 2005; Sadler 1996; Sinclair 2006; White 2007). Pavyzdžiui, Michaelis Bowleris (2008) ir Walteris A. Broganas (2005) analizuoja Heideggerio minties aristoteliškas ištakas, pabrėždami jų sąsajas ir Aristotelio filosofijos problematikos tęstinumą. Kita vertus, tokie komentatoriai kaip Timas Sadleris (2006) brėžia aiškia filosofinę takoskyrą tarp Heideggerio ir Aristotelio filosofinių projektų, ypač tarp Aristotelio inicijuotos *ousia*-loginės metafizikos tradicijos (kuri būtybes/daiktus aiškina būtybėmis/daiktais, postuluojuant pirmąją substanciją, *ousia* kaip save mąs-

tančią mintį, *noesis noeseos*, Dievą kaip viršjuslinį daiktą) ir Heideggerio *Seinsdenken*, būtį mąstančios filosofijos. Pagrindinė šiame straipsnyje ginama tezė yra artimesnė pirmajai pozicijai, teigiant, kad Aristotelio mintis, pirmiausia praktinė filosofija, tapo vienu iš svarbiausių Heideggerio filosofinio projekto atspirties taškų. Tačiau, skirtingai nei minėti autoriai, šiame straipsnyje Heideggerio sąsajos su Aristotelio filosofiniu projektu bus aptariamos gyvenimo prasmės klausimo kontekste.

Heideggerio prasmės formavimosi prielaidų neįmanoma suprasti be dviejų reikšmingų sąvokų: faktinės fenomenologinės hermeneutikos ir tradicijos destrukcijos. Faktinė fenomenologinė hermeneutika – tai tam tikra filosofinė analizė, leidusi Heideggeriui teigti, kad Vakarų filosofijos tradicija dėl jai būdingo suvokimo, kad filosofija yra objektyvios ir nekintančios tiesos pažinimas, palieka nuošalyje paties klausiančiojo

* Mokslinis tyrimas finansuojamas Europos socialinio fondo lėšomis pagal visuotinės dotacijos priemonę, projektas „Prasmės struktūros“, projekto kodas Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-02-034.

apie būtį egzistavimo sąlygas. Tradicijos destrukcija, remdamasi minėta analize, siekia judėti anapus tradicinei metafizikai būdingo onto-teologinio mąstymo (Sadler 1996; Capelle-Dumont 2010). Kaip teigia Heideggerio minties tyrinėtoja Natalia Artemenko, „[d]estrukcija yra „tikras kelias“, kuriame tikra turi susitikti su savi mi savo pačios giluminiame judėjime...“ (Артемченко 2012: 51).

Heideggerio prasmės sampratos formavimosi prielaidos

Kritinėje perspektyvoje analizuodamas Vakarų filosofinę mintį, Heideggeris *Būtyje ir laike* išskyrė du objektyvius būties interpretavimo būdus: transcendentinį ir teleologinį. Transcendentiniu būties interpretavimo būdu teigiama, kad to, kas egzistuoja kaip regimybė, pagrindas nėra empiriškai patiriamas, o yra pasiekiamas grynuoju mąstymu, dialektiškai paneigiant bet kokį juslumą, nes šis pagrindas apima ir sujungia regimybėje egzistuojantį paskirą būtybių rūšies universalumą į bendrą prasmingą visumą. Šiuo požiūriu Heideggeris teigia: „Būties universalumas peržengia bet kokį rūšies universalumą“ (Heidegger 1962: 22).

Teleologinio būties interpretavimo būdo šalininkai pabrėžia vidinį būtybių ir reiškinių tikslingumą. Tačiau tai visgi nereiškia, kad būtis gali būti apibrėžiama kategorijomis:

Iš tikrųjų, „Būtis“ negali būti suprantama kaip būtybė (*das Seiende*) <...>. Būtis definičiškai negali būti išvesta iš aukštesniojo lygmens sąvokų. Taip pat kaip negali būti perteikta žemesniojo lygmens sąvokomis. Tačiau ar tai reiškia, kad „Būtis“ nebėra problema? Jokių būdu. Galime tik teigti, kad „Būtis“ nėra tas pat kas būtybė (Heidegger 1962: 23).

Toks supratimas numato būties kaip visumos apibrėžtumo neįmanomybę, tačiau nepaneigia jai būdingo objektyvaus ir savaiminio tikslingumo. Teleologinį būties supratimo būdą Heideggeris susiejo su Aristotelio filosofija nurodydamas, kad Aristotelio teleologinė būties samprata padarė didžiulę įtaką Vakarų filosofijos tradicijai, kuri vis dėlto tęsia aristotelišką teleologinę interpretaciją, nors ir įvairiai ją modifikuodama.

Aristotelio teleologinė būties interpretacija suponuoja, kad kiekviena gyva konkreti gamtiška būtybė turi savitą tikslingumą, kurį determinuoja pirminis šios būtybės esmingumas, lemiantis jos ir kitų būtybių giminystę arba skirtybę formos požiūriu. Kaip teigia C. J. White'as (2007), analizuodamas Heideggerio ir graikų filosofijos santykį, Aristotelio teleologinė būties interpretacija formavosi iš dalies kaip opozicija Platono būties interpretacijai, kuri Aristoteliui pasirodė kaip menkai pagrindžianti tobulų idėjų ir realių daiktų sąryšį. Todėl Aristotelis pasuko kitu, t. y. logikos, keliu. Įvesdamas neprieštaravimo dėsnį, Aristotelis tikėjo, jog panaikino grynojo *logos* ir *realaus* daikto neatitikimo problemą. Logikos taikymas Aristoteliui leido teigti, kad būtis nepasirodo kaip nekintanti, bet priešingai – akcentavo dinaminį jos pobūdį. Sykiu Aristotelis atsisakė būtį suprasti kaip abstrakčią visumą, nurodydamas, kad būtis reiškiasi tik konkretybėje su jai būdingu savitu tikslingumu siekiu. Kitaip tariant, nė viena gamtiška būtybė nepasirodo kaip savai me duota ir baigtinė, o turi potenciją siekti būtent jai iš anksto būdingo tikslingumo išpildymo ir taip save aktualizuoti (Хайдеггер 2012: 132).

Teleologijos taikymas interpretuojant būtį Aristotelio atidumą tam, ką Heideggeris

pavadina faktiškumu. Anot Heideggerio, būties interpretacija Aristoteliui tampa neatsiejama nuo laiko, kuriame ir skleidžiasi įvairi būtybių būtis. Tačiau Aristotelio inicijuota būties interpretavimo filosofinė tradicija, likdama ištikima *a priori* sąlygai, kad objektyvi ir nekintanti būties atvertis yra galima, visus laike kintančius būtybių būtiesodus susieja su teleologiškai nekintančios konkrečiai besireiškiančios *formos* kategorija.

Pažymėtina, kad Aristotelis brėžė skirtį tarp žmogaus ir kitų gamtiškų būtybių tikslo siekio ir jo išpildymo. Visos gamtiškos būtybės, išskyrus žmogų, siekia išpildyti jiems iš anksto teleologiškai apibrėžtą formą savaimingai ir, pasitelkiant heidegerišką interpretaciją, „aklai“, be jokio gebėjimo suprasti savo siekį. Tačiau žmogui yra būdingas sąmoningas teleologiškai apibrėžtos formos siekis, nes tik žmogus gali klausti ir atsakyti, vertinti ir skirti teisingumą nuo neteisingumo, naudą nuo žalos, gėrį nuo blogio, o visus šiuos skirtumus perteikti rišlia artikuliuota kalba. Taigi šis teleologiškai determinuotas ir išimtinai žmogui priklausantis suvokimas, anot Heideggerio, leido Aristoteliui teigti, kad žmogus, vadovaudamasis teisinga nuostata, o ne įvairiais transcendentiniais pagrindais, gali teisingai atsakyti į jam kylančius klausimus. Teisingą nuostatą čia reikia suprasti kaip kriterijų, kuris pirmiausia yra neatsiejamas nuo žmogaus praktinio gyvenimo. Šitokia interpretacija sulaukė teigiamo Heideggerio vertinimo. Aristotelis, anot Heideggerio, nukreipė savo svarstymus faktinės žmogiškosios būties situacijos analitikos link. Tačiau teleologiškai nekintančios formos, kaip kiekvienos paskiros būtybės *ousia* (esmės, substancijos, subjekto), galiojimas atvers, kaip matysime vėliau, radikalią skirtį tarp

Aristotelio ir Heideggerio žmogaus būties interpretacijų, kurios sykiu lemia radikalai skirtingą šių filosofų prasmės supratimą.

Savo 1921–1922 metais Freiburgo universitete skaitytose paskaitose „Fenomenologinės Aristotelio interpretacijos“ Heideggeris analizuoja „faktinę žmogaus būtį“ pasitelkdamas Aristotelio filosofijos paveldą. Aristotelio minties kontekste Heideggeris radikalai suformuluoja būties prasmės klausimą:

Svarbiausiu mūsų interpretacijos klausimu turi būti: kokių įrankiškumo būdu, kokių būtiškųjų charakteriu <...> aiškinta žmogiškoji būtis, „būtis gyvenime“? Kokia žmogiškosios būties prasmė, kurioje gyvenimo aiškinimas nuo pat pradžių yra nustatytas kaip „žmogiškas“ reikalas. Trumpai tariant, kokiam būtiškame plane (*Seinsvorhabe*) skleidžiasi šis įrankiškumas? Ir toliau: kaip ši žmogiškoji būtis suprantamai eksplikuotina, koks šios eksplikacijos fenomenalus pagrindas ir kokios būties kategorijos kyla kaip tokios žiūros aiškinimas? (Хайдеггер 2012: 104).

Taigi šiame Heideggerio keliamo būties prasmės klausimo kontekste svarbu aptarti Aristotelio žmogiškos egzistencijos interpretaciją. Svarbiausiuose Aristotelio tekstuose (pirmiausia *Nikomacho etikoje*, *Politikoje*, taip pat ir *Metafizikoje*) aptinkame gerai žinomą teiginį, kad visi žmonės siekia laimingo gyvenimo, kuris yra neatsiejamas nuo pažinimo, nes būtent pažinimas yra sąlyga, nustatanti laimingo gyvenimo kryptingumą. Aristotelio žmogaus būties situacijos apibūdinimą galima nusakyti teiginiu, kad prasmingo gyvenimo pažinimas yra būtina laimingo gyvenimo sąlyga. „Visi žmonės iš prigimties siekia pažinimo“ (Аристотель 1976: 65). Anot Heideggerio, Aristotelis prasmės pažinimo siekį traktavo išimtinai pozityviai, nes apibrėžė žmogų kaip išmintingą. Tačiau verta pažymėti,

kad Aristotelio pažinimas žmogiškos būties kontekste yra neatsiejamas nuo ryšio su *praxis* (veikla). Tokiam pažinimui apibūdinti Aristotelis vartoja *phronesis* sąvoką, kurią įprasta versti praktine išmintimi. Jonas Dumčius šią sąvoką verčia dvejopai: 1) protingumas plačiaja prasme ir 2) siauresne prasme – protingumas, pasireiškiantis darant gera (Dumčius 1990: 475). Tokiu būdu Aristotelis pažinimą, kaip praktinį išmintingumą, susieja su etika.

Etikos reikalingumą Aristotelio filosofinėje mintyje determinuoja politiška žmogaus prigimtis:

Viskas yra apibrėžta savo paskirties ir galios, taigi kas jų netenka nebeveidintinas tuo pačiu, o tik turinčiu tą patį vardą. Tad akivaizdu, kad valstybė iš prigimties yra pirmesnė už [atskirą žmogų]: juk jei žmogus, būdamas atskiras, nėra sau pakankamas, jo santykis su visuma yra panašus į kitų dalių santykį su visuma, o tas, kuris negali įsijungti į bendriją ar yra sau pakankamas ir nieko nestokoja, nėra ir valstybės dalis, taigi yra arba gyvulys, arba dievas (Aristotelis 1997: 67).

Tam, kad būtų galima atskirti, kada žmogus veikia vedamas gero ir naudingo, o kada ne, Aristotelis įveda *proto* ir *būdo* dorybių sąvokas. Proto dorybes (pirmiausia *nus*, intelektą) Aristotelis supranta kaip įgimtas dorybes, kurių raiškiai būtina patirtis ir laikas, pavyzdžiui – išmintingumas (*phronesis*). Būdo dorybės kyla iš įpročio ir ugdymo. Kadangi žmogui būdingos ne tik proto, bet ir būdo dorybės, tai dorybinę nuo nedorybingo žmogaus Aristotelis atskiria pagal dorybių taikymo pobūdį. Čia vėl norėtųsi grįžti prie jau minėtos Aristotelio teisingos nuostatos traktavimo, kuri yra išminties ir laimingo, o tai reiškia ir prasmingo gyvenimo sąlyga. Dorybės taikymas veikloje taip pat reikalauja tam tikros proto nuostatos. Kadangi Aristotelis

nuostatai taiko teisingumo kriterijų, tai suteikia ir aiškų apibrėžimą, kas yra teisinga nuostata, pagal kurią yra sprendžiama dėl vieno ar kito žmogiško veiksmo atitikties konkrečiai *arete*:

Taigi dorybė yra nuostata, kurią galima laisvai pasirinkti, tai surastas vidurys mūsų atžvilgiu, o tą vidurį protas apibrėžia taip, kaip apibrėžia protingas žmogus. Tas vidurys yra tarp dviejų ydų – pertekliaus ir stokos; be to, tos dvi ydos išgyvenimuose ir veiksmuose arba nepasiekia reikiamo saiko, arba jį viršija, o dorybė vidurį ir suranda, ir pasirenka (Aristotelis 1990: 92).

Galima teigti, kad *arete* praktikuojančio žmogaus gyvenimas iš esmės juda dviem kryptimis: per santykį su kitais žmonėmis ir per santykį su materialinėmis gėrybėmis, nuo kurių taip pat priklauso laimingo gyvenimo aktualizacija. Materialinių gėrybių užtikrinimo galimybė, kaip ir dorybės tobulas pasireiškimas, anot Aristotelio, yra galima tik *polyje*, kuriame tarpusavyje sąveikaujantys ir bendrai pagal gebėjimus veikiantys žmonės padeda vieni kitiems išpildyti aktyvaus laimingo gyvenimo siekį. Taigi valstybė yra darinys, kuriame susipina įvairios veiklos – menų ir mokslų rūšys, kurioms būdingi saviti tikslai, tačiau visų šių tikslų sintezė yra nukreipta į vieną aukščiausią ir galutinį tikslą – *eudaimonia*, laimę.

Aristotelis, be kita ko, skiria du pažinimo būdus: mokslinį ir meninį. Mokslinio pažinimo (*epistēmē*) objektas yra tai, kas pasižymi būtinumu ir kas niekuomet neišnyksta. Pavyzdžiui, gamtiškoms būtybėms ar daiktams būdingos formos, ir tai niekuomet neleidžia joms tapti kuo nors kitu, o būti tik tuo, kuo pagal specifinį jų tikslingumą jos yra. Be to, mokslinis pažinimas yra grindžiamas tam tikrais jo epistemologiniais teisingumą užtikrinančiais principais. Vienas

pagrindinių mokslinio pažinimo principų – tai galimybė perteikti jį kitiems arba, kitaip tariant, išmokyti teisingai samprauti. Mokslinis pažinimas skleidžiasi dėl faktais grįstų svarstymų, kuriuos galima pademonstruoti, o jų galiojimas yra universalus ir būtinas, įmanomas dėl intuityviai suprantamų pirmųjų principų, dėl teisingos nuostatos bendramatiškumo, dėl to, ką Aristotelis vadina *nus* (dažnai verčiamas ir kaip intucija). Tad mokslas užtikrina objektyvios tiesos pažinimą, o etiniai svarstymai – teisingo žmogaus veikimo valstybėje suvokimą.

Meninis pažinimas (*techne*) yra susijęs su unikaliu žmogaus gebėjimu kurti tai, kas nekyla iš savaiminio gamtinio tikslingumo, bet yra žmogaus tikslingos veiklos dirbinys. Aristotelis išsamiai aptaria dirbinio radimosi priežastis. Pavyzdžiui, tam, kad namas būtų pastatytas, reikalingos keturios priežastys, keturi principai. Visų pirma, *formalioji* – už kurią yra atsakingas architektas ir kuri esmingai atskiria namą nuo visų kitų žmogaus dirbinių. Kitaip tariant, čia forma nereiškia galinčios kisti fizinės namo formos, bet nurodo esant idėją, sąvokinę formą, t. y. namo planą. *Materialioji* priežastis gali būti įvairi, tarkime, mediena ar molis, t. y. medžiaga, kurios reikia tam, kad namas būtų pastatytas. *Materialioji* priežastis šiame kontekste mums yra reikšminga, be kita ko, dėl to, kad Heideggeris kritikuoja Aristotelio materialios priežasties sampratą teigdamas, kad kaip tik joje ir yra apibrėžtas paradigmatis gamtos pavaldumo žmogui santykis.

Materialioji priežastis Aristotelio nėra suprantama vien *tik* kaip medžiaga, iš kurios bus statomas namas. Joje ir toliau išlieka medžiui ar moliui būdinga forma, kuri juos esmingai, t. y. išimtinai pagal jiems būdin-

gas savybes, skiria tiek vieną nuo kito, tiek ir nuo kitų daiktų. Kitaip tariant, čia medis ar molis nepraranda jiems būdingos formos, tačiau ji pasirodo jau nebe kaip savaiminė, o kaip prisidedanti prie žmogaus teleologijos aktualizavimo. Šį procesą gana taikliai įvardija vienas iš Aristotelio tyrinėtojų C. D. C. Reeve'as, apibūdindamas jį kaip kompleksinį teleologiškumą, kuriame susikloja gamtos ir žmogaus teleologiškumas (Reeve 2000: 45–48).

Veiklioji priežastis užtikrina konkretaus fizinio namo aktualizaciją. Šio fizinio namo atsiradimo priežastis yra konkrečiai statybos meną išmanantis žmogus, arba tiksliau įvardijus – statybininkas, kuris planingai „judina“, įgyvendina namo statybą. Pagaliau yra *tikslo* priežastis, kuri nulemia namo kaip objekto tikslingumą, tai yra nusako, kokią funkciją, kokį tikslą namas turi atlikti.

Aristotelio teigimu, meno rūšių gali būti įvairių, dėl to menų veiklos pobūdis ir tikslai taip pat skirsis. „Gydymo mene tai bus sveikata, karo mene – pergalė, statybos mene – namas, kituose menuose – visa kita“ (Aristotelis 1990: 70). Tačiau yra keletas bruožų, kurie vienija visus menus. Jie gali kisti keičiantis suvokimui ar aplinkybėms, tačiau yra vienaip ar kitaip naudingi žmogui, siekiančiam prasmingo gyvenimo. Taigi žmogaus gyvenimo tikslingumas ir iš jo kylanti teisingos nuostatos suvokimo galimybė būtis bei praktinio gyvenimo atžvilgiu užtikrina laimingą gyvenimą, leidžiantį žmogui, Heideggerio žodžiais tariant, būtije jaustis saugiai kaip namuose.

***Dasein* struktūra kaip prasmės būtiškumas**

Reaguodamas į Aristotelio faktiškumo kaip žmogaus gyvenimo paskirties sampratą, Heideggeris nurodo, kad aptartoji teleo-

logija, kuri yra tiesiogiai susijusi su tiesos kaip objektyvaus būties pažinimo siekimu, susiduria su tam tikrais keblumais, kurie reikalauja kritinės refleksijos. Savo ruožtu atlikta kritinė refleksija, kaip matysime, leido Heideggeriui pateikti kitokią žmogaus gyvenimo situacijos interpretaciją, tai taip pat lėmė kitokį būties ir tiesos santykį, o sykiu ir prasmės supratimą.

Analizuodamas Aristotelio filosofiją minėtose Freiburgo paskaitose, Heideggeris daugiausia dėmesio skiria šeštai *Nikomacho etikos* knygai. Heideggerio dėmesingumą būtent šiai knygai lėmė tai, kad Aristotelis joje apibrėžia savitiksle žmogaus teleologiją per proto dorybių raišką.

Jau anksčiau buvo sakyta, kad sielą sudaro du pradai – protingasis ir neprotingasis. Dabar lygiai taip pat suskaidykime ir protingąjį. Pagrindas tegul bus tai, kad yra dvi protingojo prado dalys: viena dalimi mes mąstome tokias būties formas, kurių pradai negali kisti, o kita dalimi – dalykus, kurie gali kisti. <...> Vieną iš šių sielos dalių pavadinkime mokslinio pažinimo galia, o kitą protaujančiąja (Aristotelis 1990: 170).

Nors Aristotelis nurodo, jog būtybė ar daiktas visuomet atsiveria tik kaip faktinis esinys, t. y. konkrečiame laike ir vienu konkrečiu būties modusu, tačiau dėl žmogui būdingos mokslinės pažinimo galios būtybė taip pat atsiveria kaip objektyvi ir antlaidiška duotis. „Taigi mokslinio pažinimo objektas egzistuoja būtinai, vadinasi, jis yra amžinas, nes visa, kas egzistuoja absoliučiai, būtinai yra amžina, o amžini dalykai neatsiranda ir neišnyksta“ (*Ibid.*: 172).

Protaujančioji, už teisingus sprendimus atsakinga sielos dalis yra išimtinai susijusi su praktiniu gyvenimu. Kaip minėta, Aristotelis šį gebėjimą teisingai spręsti vadina supratingumu:

<...> supratingumas susijęs su žmonių reikalais ir su tuo, ką galima pačiam nuspręsti.

Juk supratingas žmogus turi protingai nuspręsti, bet niekas nesprenžia apie dalykus, kurie nekinta ir neturi tikslo, o tas tikslas yra gėris, pasiekiamas veikla. Sugebančiu gerai nuspręsti apskritai yra laikomas tas, kuris siekia aukščiausio žmogaus tikslo, o jį galima pasiekti veikiant, kai vadovauja svarstantis protas. Supratingumas, nukreiptas ne tik į tai, kas bendra, jam reikia žinoti ir paskirus atvejus. Mat jis turi reikalą su veikla, o veikla yra susijusi su paskirais atvejais (Aristotelis 1990: 176).

Taigi supratingas žmogus yra tas, kuris vadovaujasi būdo dorybe. Kaip minėta, būdo dorybė nurodo, ar tikslas yra teisingas, o supratingumas atveria būdus teisingam tikslui pasiekti. Šitaip veikiant išminčiai ir supratingumui žmogus išpildo savo paskirtį, t. y. pažįsta tiesą ir tampa laimingas.

Šis Aristotelio etinis teleologiskumas Heideggeriui tampa atramos tašku persvarstyti būties prasmės klausimą. Pagrindinė jo persvarstymo intencija yra išankstines (etines) prielaidas suskliaudžianti fenomenologinė faktinių egzistavimo sąlygų analitika. Kaip tik ji, Heideggerio manymu, turi atverti naują būties prasmės klausimo aptarties galimybę. Heideggerio požiūriu, Aristoteliui objektyvus būties pažinimas yra teoriškai galimas redukuojant būtį į būtybės nelaikišką pasirodymą nekintančioje dabartyje (Sadler 1996: 87). Toigi, Heideggeris kritikuoja Aristotelio objektyvios ir nekintančios būties teorinį atverties siekį, įvesdamas egzistencinio (o ne matematiškai bei sykiu buitiškai skaičiuojamo) laiko kategoriją. Laikas Heideggeriui tampa nebe loginė kategorija, bet faktinis egzistencialas, atveriantis faktinę žmogaus būtį (*Dasein*), laikiną, baigtinę, mirtingą egzistenciją.

Heideggeriui *Dasein* baigtinė būtis myriop nedisponuoja galimybe pažinti tai, kas yra visiškai atskira nuo jos pačios. *Būties ir*

laiko 44 paragrafe Heideggeris teigia, kad pati tradicinė onto-teologinės filosofijos tiesos atverties sąvoka savyje turi prievartos krūvį. Manyti, kad būtis savaime atsiveria ir yra tiesioginė intelekto ir būtybės atitiktis, Heideggerio teigimu, yra ne tiesa, bet jos nuopuolis:

Ne tik kad klaidinga būtų tikėti Aristotelio teze, jog tikroji tiesos „vieta“ yra sprendinys; netgi savo turiniu ši tezė yra nepajėgi atskleisti tiesos struktūros. Teiginys nėra pirminė tiesos „vieta“. *Priešingai*, ar jis būtų atverties būdo panaudojimas, ar buvimo pasaulyje modusas, teiginys jau yra įsitvirtinęs *Dasein* atvertyje <...>. Tiesa, suprantant ją pirmapradiškiausia prasme, priklauso pradinei *Dasein* konstitucijai (Heidegger 1962: 268).

Heideggeris žmogaus gyvenimą suvokia ne kaip laimės ir onto-teologiškai suprantos tiesos siekį, bet kaip rūpesčio savo baigtinė būtimi raišką. Pastarajai būdingi tokie *Dasein* egzistencialai kaip supratimas ir interpretacija:

Kaip supratimas, *Dasein* projektuoja savo Būtį į galimybes. <...> Supratimo projekcija turi galimybę formuoti save. Šį supratimo formavimą mes vadiname „interpretacija“. Joje supratimas suprantamai įsisavina tai, kas suprasta. Interpretacijoje supratimas tampa ne kažkuo kitu, bet pačiu savimi (Heidegger 1962: 188).

Dasein prasmės supratimas ir interpretacija atveria, kad būtis yra ne tik baigtinė, bet ir tai, ką įvardija būtis-pasaulyje. Ji skleidžiasi per tai, kas įtraukta į pirmapradižio egzistencinio rūpesčio kaip buvimo pasaulyje struktūrą žyminčio parankumo sferoje sutinkamų būtybių ir daiktų įprasminimą. Todėl interpretacija Heideggeriui yra neatsiejama nuo specifiskai žmogiško rūpesčio buvojant pasaulyje įprasminimo:

Kai būtybės pasaulyje yra atrandamos kartu su *Dasein* būtimi, tai yra kai jos tapo supras-

tos, sakome, kad jos įgavo *prasmę* [*Sinn*] <...>. Prasmė yra tai, ant ko laikosi pats supratimas <...>. Prasmė yra *Dasein* egzistencialas, o ne pačių būtybių savybė <...>. *Dasein* gali „turėti“ prasmę tiek, kiek buvimo pasaulyje atvertis gali būti pripildyta atrastų būtybių atvėrimu. Taigi tik *Dasein* gali turėti prasmę arba būti beprasmis (Heidegger 1962: 193).

Taigi Heideggeris, filosofiskai brėždamas tokią žmogaus būties trajektoriją, nustato žmogiškojo pažinimo ribas, taip pat nurodo, kad bet koks objektyvus ir nekintantis būties pažinimas visuomet yra *Dasein* buvimo pasaulyje padarinys, taigi „subjektyvus“. Vadinasi, minėtąjį Aristotelio teiginį, jog gamtiškoms būtybėms būdingas savaiminis tikslingumas, o žmogui – teleologiškai determinuotas laimės siekis, Heideggeris laikytų kaip vieną iš tokių „subjektyvumo“ apraiškos pavyzdžių. Teigdamas, kad gamtoje viskas vyksta tikslingai, Aristotelis, Heideggerio manymu, pateikia ne gamtos pažinimą, bet „subjektyvią“ būties pažinimo struktūrą.

Taigi gamta, kurioje žmogus nusistato ir savo buvimo joje vietą, tampa tarsi pažini. Tačiau šis pažinimas Heideggeriui išlieka tik tarsi pažinimas. Tokiam tarsi pažinimui apibūdinti jis pasitelkia pasaulio (*Welt*) sąvoką. Pasaulis Heideggeriui – tai apibrėžta žmogaus santykio su gamta išraiška. Vadinasi, pažįstame ne gamtą, bet žmogaus buvimą gamtoje.

„Pasauliškumo“ ontologinė supratimo struktūra nurodo į konstitutyvų būties pasaulyje momentą. O pastarasis mums yra žinomas kaip egzistenciškai determinuotas *Dasein* buvimas. Pasauliškumas atitinkamai pats yra egzistencialas. Kai mes ontologiškai klausiamo apie „pasaulį“, mes jokiū būdu neužmirštame temiškos *Dasein* lauko buvimo analitikos. „Pasaulis“ ontologiškai nėra determinuotas to, kas iš esmės egzistuoja, ir nėra *Dasein*, bet yra paties *Dasein* buvimo charakteristika (Heidegger 1962: 92).

Taigi pasaulis yra tam tikra žmogaus „sukurta“ vieta, kurioje jis gyvena, Heideggerio žodžiais, rūpinasi (*sorge*) savo baigtine būtimi.

Šioje vietoje verta brėžti paralelę tarp Aristotelio valstybės ir Heideggerio pasaulio sąvokų. Ir valstybė, ir pasaulis Heideggeriui yra žmonių „kuriamas“. Aristoteliui valstybė yra žmogaus aukščiausias tikslas, atveriantis laimingo gyvenimo aktualizaciją. Kadangi Aristotelis žmogaus prigimtį suvokė kaip socialią ir politišką, tai žmogaus būties struktūrą interpretavo remdamasis etinėmis ir politinėmis kategorijomis. Heideggeris, remdamasis faktinėmis žmogaus būties sąlygomis, būtį interpretavo kaip kylančią iš specifiškai suprastos žmogaus egzistencijos, kuri nereiškia laimės siekio, bet nurodo esant nuolatinį rūpestį, kylantį iš žmogaus baigtinumo.

Svarbu tai, kad atlikęs struktūrinę pasaulio sąvokos analitiką, Heideggeris postuluoja jos paradoksalumą. Pasaulis, būdamas žmogaus būties išraiška, tampa tuo, kuo jis nėra, – savaimine ir objektyvia būtimi, paslėpdamas tai, kas iš tikrųjų yra:

Pasaulyje esančios būtybės yra Daiktai, Gamtos Daiktai, kuriems suteiktos „vertybės“. Jų daiktiškumas tampa problema, tad tiek, kiek šis suvertybintas Daiktų daiktiškumas remiasi Gamtos daiktiškumu, mūsų svarbiausia tema tampa Gamtiškų Daiktų būtis, pati Gamta kaip tokia (Heidegger 1962: 91).

Gamta tampa svarbiausia tema: žmogus užmiršta, paslepia nuo savęs savo baigtinumą, ribotumą ir gamtą, kaip pasaulio, kuriame jis gali gyventi ir rūpintis savo egzistencija, pagrindą. Tad pasaulis yra būties supratimo struktūra, kuri paslepia *Dasein* egzistencijos laikinumą. Tačiau Heideggeris parodo, jog ši paslėpties patirtis pasižymi iliuziniu pobūdžiu: suvokus savo mirtin-

gumą, iš tikrųjų autentiškos egzistencijos atvertis tampa įmanoma. Taigi, atmesdamas Aristotelio gamtiškų būtybių tikslingumo sampratą, Heideggeris atmeta ir Aristotelio žmogui priskirtą etinį tikslingumą.

Toks Heideggerio minties posūkis atveria radikaliai kitokią žmogaus būties perspektyvą, kuriai būdingas negatyvumas. Negatyvumą Heideggeris eksplikuoja apeliuodamas į Aristotelio pozityvumą, kuriame, anot jo, atsiskleidžia ne būties atvertis, kokia ji yra, bet jau apibrėžta ir tikslingumu pasižyminti būties struktūra. „Kategorijos <...> egzistuoja pačiame gyvenime išankstiniu būdu [ir atsiranda] iš [paties] gyvenimo <...> tam, kad tą gyvenimą „pastatytų“. Jos turi iš jų pačių kylančius pasiekimo būdus <...> kuriais gyvenimas prieina pats prie savęs <...>“ (Артемченко 2012: 34).

Tai, anot Heideggerio, yra suponuota išankstinio „užvaldančio“ teorinio žinojimo, kuris yra imanentiškas būties atžvilgiu ir kuriuo žmogus remiasi veikdamas, tačiau šio žinojimo nereflektuoja. Viena vertus, susitelkiama į pačią veiklą, o ne į jos teorinius apmąstymus, kita vertus, žmogaus atliekama veikla yra orientuota į konkretų praktinį žinojimą, į *praxis*, tam, kad būtų pasiektas reikiamas rezultatas. Taigi kasdienybėje žmonės, būdami vieni su kitais ir įsitraukdami į bendrą veiklą bei sąveikaudami tarpusavyje, „kuria“ ne, kaip manė Aristotelis, laimingą gyvenimą, bet nukreipia žmogų nuo autentiškos savosios būties patirties. Šis atitraukimas pasireiškia daiktišku, objektišku savęs patyrimu.

Daiktiškas savęs patyrimas kyla per žmogaus ir jo atliekamos veiklos sutapatinimą. Tačiau Aristoteliui tai veikiausiai nėra problema, nes žmogus turi būti susitelkęs ne į *a la* heidegerišką „autentiškos egzistencijos patirtį“, bet į kokybišką jam pri-

klausančios formos išpildymą. Aristoteliumi, anot Heideggerio, rūpi atsakyti į klausimą, *kas yra* žmogus. O štai Heideggeris nurodo, kad atsakyti į klausimą *kas* reikštų onto-teologinio mąstymo „primestas“ kategorijas, kurios nutolina žmogų nuo jo „faktinės“ egzistencijos. Žmogiškoji būtis (*Dasein*), anot Heideggerio, gali atverti tik tai, *kaip kas nors yra* per santykį su ja pačia.

Įvesdamas šį *kaip yra*, Heideggeris apverčia Aristotelio *moksliui* ir *meniui* priskirtus apibrėžimus, kurie, kaip jau buvo užsiminta, yra pagrindiniai laimingo gyvenimo išpildymo instrumentai. Mokslą, kurį Aristotelis apibrėžė kaip siekiantį tiesos ir atskleidžiantį būtinus bei nekintamus principus, Heideggeris interpretuoja kaip žmogaus veiklą, kuri ne tiek siekia tiesos, bet praplečia žmogaus būties galimybes:

Bendrai mokslas gali būti apibrėžtas kaip visuma, įtvirtinta per pagrįstų teiginių sąveiką. Tačiau šis apibrėžimas nėra nei užbaigtas, nei jis atskleidžia tikrąją mokslo prasmę. Mokslai, kaip žmogiškojo elgesio pavidalai, turi būties būdą, kuris išimtinai būdingas tik šiai būtybei (Heidegger 1962: 32).

Kritiškai vertindamas mokslą, kaip žmogaus būties galimybių plėtrą, Heideggeris, skirtingai nei Aristotelis, pirmenybę suteikia ne loginio samprotavimo būdu pasiekiamai formos kategorijai, bet gamtiškam daiktui, kurio neįmanoma apibrėžti ir iki galo pažinti. Kitaip tariant, galima atverti tik vienos ar kitos laikinėje trukmėje ir apibrėžtame horizonte pasirodančios gamtiškos būtybės (*Seiende*) galimybes, tačiau pats gamtiškas daiktas žmogui lieka nepažinus arba, paties Heideggerio žodžiais tariant, žmogus egzistuoja tiesoje, tačiau kartu ir ne-tiesoje.

Šį *tiesos – ne-tiesos* žmogaus egzistavimo pobūdį Heideggeris išskleidžia per dvilypę būties pasaulyje struktūrą. Viena

vertus, mokslas, atskleisdamas gamtiškųjų būtybių esmę, „kuria“ pasaulį, kuriame žmogus gali gyventi saugų ir įprastą gyvenimą, tačiau, antra vertus, kadangi mokslas atskleidžia tik gamtos galimybes, o gamta, kaip visų šių galimybių pagrindas, lieka nepažini, tai tiesa taip pat pasirodo kaip esanti ir sykiu nesanti. Ši Heideggerio išskleista žmogiškosios būties pasaulyje struktūra – tai savotiškas atsakas Aristoteliumi dėl žmogui suteikto tikslingumo, leidžiančio jam naudotis gamtiškaisiais daiktais tam, kad būtų pasiektas aukščiausias žmogaus tikslas – laimingas gyvenimas.

Svarbiausias Aristotelio ir Heideggerio skirtumas yra tas, kad Aristotelis, Heideggerio požiūriu, žmogų suvokė kaip būtybę, kuriai gamta tampa pažini ir todėl teleologiškai pavaldi. Tačiau Heideggeris, traktuodamas pačią gamtą kaip pagrindą, kuri pasirodo žmogui tik kaip iš jos pačios kylantys galimybių pavidalai, žmogų padaro priklausomą nuo gamtos.

Atsisakydamas Aristotelio moksliui priskirtos pažinimo kaip to, kas nekinta ir yra būtina, traktuotės bei nurodydamas, kad mokslas yra žmogaus būties išraiška, Heideggeris priartina mokslą prie aristoteliško *techne* apibrėžimo, o šis yra glaudžiai susijęs su Heideggerio analizuojama parankumo sfera. Todėl Heideggeris Aristotelio pateiktą *techne* sampratą interpretuoja kaip amatininkiškumą, per kurį gamta Heideggeriui pasirodo kaip visa ko pagrindas.

Kai pasaulis atsiveria, žemė ima stūksoti. Ji pasirodo kaip visų dalykų pamatas, kaip tai, kas savo dėsnyje paslėpta ir visada savy užsklęsta. Pasaulis reikalauja savų apsisprendimų ir savo mato, pasaulio dėka buvynys patenka į pasaulio trajektorijų atvirumą. Tačiau žemė, savuoju stūksojimu viską ant savęs laikydama, siekia likti užsklęsta ir visa palikti savajam įstatymui (Heidegger 2003: 66).

Tačiau Heideggeris meną interpretuoja pirmiausia kaip atsietą nuo parankumo sferos, t. y. kaip tam tikro atstumo išlaikymą meno kūrinio atžvilgiu. Atstumo išlaikymas Heideggeriui reiškia meno kūrinio kaip reikmens nenaudojimą. Menas reikalauja atsiverti patirčiai, kylančiai iš jo paties. Tokia patirtis, anot Heideggerio, yra įmanoma tik per įvykį, kuris tiesiog ištinka stebint prieš save esantį meno kūrinį. Nors tokios patirties perteikti ar išmokyti neįmanoma, vis dėlto Heideggeris traktuoja ją kaip atveriančią tiesą: „menas yra tiesos tapsmas ir vyksmas“ (Heidegger 2003: 76). Šis tiesos tapsmas ir vyksmas, Heideggerio teigimu, atsiskleidžia per meno kūrinį patiriamą gamtos ir pasaulio tarpusavio kovą, kurioje gamta pasirodo kaip paties pasaulio „kūrimo“ pagrindas.

Remdamasis aptartomis Aristotelio sąvokomis, tačiau pateikdamas radikaliai priešingą jų interpretaciją, Heideggeris kritikuoja žmogaus objektyvaus pažinimo galimybę, padarydamas žmogų absoliučiai priklausomą nuo gamtos. Anot Heideggerio, šitokią „tradicinės ontologijos turinio destrukciją“ implikuoja ne tam tikra spekuliatyvi mąstymo konstrukcija, bet pati žmogaus būties situacija ir jos egzistencinė patirtis.

Taigi gamtą padarydamas pagrindu, lemiančiu žmogaus egzistenciją, o sykiu atskleidždamas žmogaus pažinimo ribotumą, Heideggeris imasi dar vienos Aristotelio aptartos srities, užtikrinančios laimingo gyvenimo išpildymo galimybę, – etikos. Pagrindinė problema, kurią Heideggeris įžvelgė Aristotelio etikoje, yra teisingo sprendimo galimybė. Teisingo būties pažinimo, kaip ir teisingo sprendimo, kas yra dora, o kas – ne, atveju Heideggeris įžvelgia „subjektyvumo“ raišką. Pastarasis, anot Heideggerio, nerodo tikrosios žmogaus egzistencinės situacijos. Kiekvienas verti-

nimas Heideggeriui yra susijęs su samprotavimu, apibrėžiančiu, kas laikytina dora, o kas ne. Samprotavimą Heideggeris traktuoja kaip loginę operaciją, kuri turi pateikti atsakymą apie etiškumo skirtį. Polemizuo- damas su Aristotelium, Heideggeris pasiūlo kitokią žmonių bendrabūvio interpretaciją, kuri kyla ne iš samprotavimo, bet iš pačios faktinės žmogaus būties. Žmogaus būtis visuomet jau yra buvimas su kitais (*mit-sein*), ir jo būties struktūros interpretacija turi būti grįsta ne laimingo gyvenimo siekiamybe, bet žmogaus akistata su savo „autentišku- mu“, t. y. baigtinės būties patirtimi.

Vadinasi, būti su kitais Heideggeriui reiškia ne vadovavimąsi išankstiniais samprotavimais apie *arete*, bet buvimą kartu kaip lygus su lygiais bendrai dalijantis pasauliu. Lygybė, kuri kyla iš kiekvieno žmogaus rūpesčio savo baigtinumu, anot Heideggerio, yra kriterijus, determinuojantis žmonių bendrabūvį, kurio svarbiausias bruožas – pavaldumo nebuvimas. Skeptišką požiūrį į pavaldumą Heideggeris išreiškia per rūpesčio kitu analitiką.

Kaip žinoma, Aristotelis savo pirmoje veikalo *Politika* knygoje rašo:

Juk valdyti ir būti valdomam yra ne tik neišvengiama, bet ir naudinga, ir kai kurie dalykai skiriasi tiesiog nuo gimimo – vieni linksta valdyti, kiti – būti valdomi (Aristotelis 1997: 70).

Tačiau Aristotelis pažymi ir tai, kad tas, kuris valdo, pirmiausia turi būti doras (pasižymėti proto ir būdo dorybėmis) žmogus, tik tokiu atveju yra įmanomas rūpestis ne savo asmeniniu, bet ir visos valstybės gėriu ir laime. Tad etika Aristoteliumi yra neatsiejama nuo valdymo, t. y. politiškumo. Kaip tik šiai Aristotelio valdymo ir pavaldumo struktūrai Heideggeris nepritaria teigdamas, jog valdantieji, pajungdami valdomuosius

savo rūpesčiui bei subjektyviam suvokimui, kas yra teisinga ir gera, nutolina tiek patys save, tiek valdomuosius nuo autentiškos savosios būties patirties, kuri galėtų atverti egzistencinį žmonių lygiavertiškumą:

<...> atimti „rūpestį“ iš Kito ir pastatyti save į jo rūpestį keliančią padėtį: jis gali stvertis šito rūpesčio vietoje Kito. Šios formos rūpestingumas perima rūpestį iš Kito, to, kuris pats turi rūpintis. Tokiu būdu Kitas yra išstumiamas iš savo padėties; jis atsitraukia, kad vėliau, kai problema jau bus pasirūpinta, jis galėtų perimti tai kaip kažką užbaigto ir esančio jo dispozicijoje arba visiškai nusiimti šią našą. Tokio rūpestingumo atveju tuo Kitu tampa tas, kuris yra valdomas ir priklausomas, net jei šis valdymas yra tik numanomas ir išlieka jam nežinomas. Šio tipo rūpestingumas, kuris stveriasi ir pašalina „rūpestį“, determinuoja žmonių būti vienu su kitais ir daugiausia reiškia mūsų rūpinimąsi greta esančiais (Heidegger 1962: 158).

Tad siekdamas išvengti baigtinės žmogiškosios būties užmaršties, Heideggeris teigia, kad buvimas su kitu turi kilti iš savosios baigtinės egzistencijos suvokimo. Kitaip tariant, žmogui, suvokiančiam savo baigtinę egzistenciją bei rūpestį ją, kitas pasirodo taip pat kaip baigtinis ir besirūpinantis baigtine mirties link judančia savo būtimi.

LITERATŪRA

- Aristotelis 1997. *Politika*. Vilnius: Pradai.
Aristotelis 1990. Nikomacho etika. In: Aristotelis. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
Bowler, M. 2008. *Heidegger and Aristotle: Philosophy of Praxis*. London: Continuum.
Capelle-Dumont, P. 2010. *Filosofija ir teologija Martino Heideggerio mąstyme*. Vert. P. Aleksandra-vičius. Vilnius: Aidai.
Brogan, W. A. 2005. *Heidegger and Aristotle: Twofoldness of Being*. New York: State University of New York Press.

Išvados

Atlikta Heideggerio prasmės sampratos analitika parodo, kad Heideggeris, konstruodamas savo prasmės sampratą, perinterpretuoja didžiąją dalį Aristotelio filosofinių sąvokų. Permaštydamas tokias Aristotelio sąvokas kaip teleologija, mokslas, menas, etika ir politika, Heideggeris apverčia jas aukštyn kojomis, interpretuoja ne kaip kylančias iš žmogui savaimingai būdingos, etiškai suprastos teleologijos, o iš laikinos ir ribotos žmogaus egzistencijos.

Heideggerio filosofinė Aristotelio kritika, ypač dorybių etikos kritika, pabrėžiant faktinę, ontologiškai determinuotą žmogiškosios egzistencijos plotmę, yra stipriai abejotina, ypač skandalingai pagarsėjusio Heideggerio nacizmo kontekste. Autentiškas individualios egzistencijos myriop įsišąmoninimas nėra ir negali būti pakankamas pagrindas siekiant prasmingo gyvenimo kartu su kitais. Šia prasme Aristotelio *arete* ir teleologijos samprata suteikia tvirtesnį filosofinį pagrindą praktiškai apmaštyti egzistenciją ir įprasminti tikslo siekiančio žmogaus gyvenimą.

- Dumčius, J. 1990. Paaikškinimai. In: Aristotelis. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.

- Heidegger, M. 1962. *Being and Time*. Oxford: Blackwell.

- Heidegger, M. 2003. Meno kūrinio ištaka. In: M. Heidegger, H. G. Gadamer. *Meno kūrinio ištaka*. Vilnius: Aidai, p. 7–94.

- Reeve C. D. C. 2000. *Substantial Knowledge, Aristotle's Metaphysics*. Indianapolis: Hackett Publishing Company.

Sadler, T. 1996. *Heidegger and Aristotle*. London: Athlone.

Sinclair, M., 2006. *Heidegger, Aristotle and the Work of Art: Poiesis in Being*. Basingstoke & New York: Palgrave-Macmillan.

White, C. J. 2007. Heidegger and the Geeks. In: *A Companion to Heidegger*. Eds. H. L. Dreyfus and M. A. Wrathall. Oxford: Backwell Publishing Ltd, UK, p. 121–140.

Аристотель 1976. *Метафизика*. В: *Сочинения в четырех томах*. Т. 1. Москва: Мысль, с. 363–367.

Артеменко, Н. А. 2012. *Хайдеггеровская потерянная рукопись: на пути к „Бытию и времени“*. Санкт-Петербург: Гуманитарная Академия.

Хайдеггер, М. 2012. *Феноменологические интерпретации Аристотеля*. Санкт-Петербург: Гуманитарная Академия.

HEIDEGGER'S CONCEPTION OF MEANING IN THE CONTEXT OF ARISTOTLE'S PHILOSOPHICAL THOUGHT

Aneta Rostovskytė

Abstract. The aim of this paper is to analyse Martin Heidegger's conception of the meaning of Being against the background of Aristotle's philosophical thought. In *Being and Time* Heidegger shows how this question of the meaning of Being should be thoroughly worked out in the light of the critique of the traditional ontology. The paper argues that for Heidegger the key thinker exemplifying the content of traditional ontology is Aristotle. Thus Heidegger's philosophical interpretation of the meaning of the temporality of human existence is both reaction to and critique of Aristotelian teleology and ethics.

Keywords: Heidegger, Aristotle, meaning, Being, teleology, existence.

Iteikta 2013 m. spalio 28 d.